

TARJIMA NAZARIYASIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA ULARNING AMALIY IFODASI

Egamberdiyeva Iroda

ADCHTI dotsenti

Sheraliyeva Nozima

ADCHTI talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjima nazariyasining zamonaviy yondashuvlari, jumladan, dinamik ekvivalentlik, kommunikativ yondashuv, kognitiv tahlil va skopos nazariyasining nazariy hamda amaliy jihatlari o'rganilgan. Shuningdek, tarjimada duch kelinadigan asosiy muammolar va ularni yechishda zamonaviy yondashuvlarning o'rni ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Tarjima nazariyasi, dinamik ekvivalentlik, kommunikativ yondashuv, skopos nazariyasi, tarjima muammolari, kognitiv jarayonlar, mashina tarjimasi, madaniyatlararo muloqot.

KIRISH

Tarjima faoliyati qadimdan insoniyat tarixida muhim o'rin egallab kelgan bo'lsa-da, tarjima nazariyasining ilmiy asosda shakllanishi XX asrga to'g'ri keladi. Tarjimaning faqat lingvistik emas, balki madaniy, ijtimoiy va kognitiv jihatlari ham borligi uning chuqur tadqiq etilishini taqozo etdi. Bugungi kunga kelib, tarjima nazariyasi turli yondashuvlar bilan boyidi. Dinamik ekvivalentlik nazariyasi tarjimada formal strukturalardan ko'ra, matnning ma'nosini va ta'sir kuchini saqlashga urg'u beradi. Bu yondashuv amerikalik olim E. Nidaga tegishli bo'lib, u ayniqsa diniy matnlar tarjimasida keng qo'llanilgan. Ushbu yondashuv o'quvchi yoki tinglovchining tarjima matniga tabiiy munosabatini saqlashni asosiy mezon deb biladi. Kommunikativ yondashuv esa tarjimani ijtimoiy muloqotning bir qismi sifatida ko'radi. Tarjimon faqat so'zma-so'z tarjima qilmaydi, balki ma'lumotning yetkazilish maqsadi, auditoriya va kontekstni hisobga oladi. Bu yondashuv amaliy tarjimada, ayniqsa, ommaviy axborot vositalari, reklama va diplomatiyada juda muhim. Kognitiv yondashuv tarjima

jarayonini inson miyasi faoliyati bilan bog'laydi. Tarjimon o'z aqliy salohiyati, tajribasi va til kompetensiyasidan foydalanib, matnni tahlil qiladi va qayta yaratadi. Bu yondashuv tarjima jarayonida yuz beradigan tafakkur, tushunish va qaror qabul qilish mexanizmlarini tahlil qiladi. Skopos nazariyasi esa tarjimaning maqsadini asosiy omil deb biladi. Ya'ni, har bir tarjima asari aniq auditoriyaga mo'ljallangan bo'lishi kerak va tarjimaning uslubiyati aynan shu maqsadga mos holda tanlanadi. Bu yondashuv nemis olimlari H. Vermeer va K. Reiss tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, amaliy tarjimada keng qo'llaniladi. Tarjima jarayonida duch kelinadigan muammolar, masalan, idiomatik ifodalar, madaniy tafovutlar, terminologik mosliklar zamonaviy yondashuvlar orqali hal qilinadi. Bu yondashuvlar tarjimonlarga yanada moslashuvchan va ijodiy ishlash imkonini beradi. Shu bilan birga, ular tarjimaning sifati va ta'sirchanligini oshiradi. So'nggi yillarda texnologik taraqqiyot tarjima sohasiga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Mashina tarjimasi, sun'iy intellekt yordamida tarjima qilish tizimlari keng qo'llanilmoqda. Bu esa tarjimonlarga vaqt tejalishini, lekin ayni paytda nazariy bilim va insoniy tafakkurning haligacha muhim o'rin tutishini isbotlaydi. Tarjima jarayonining yana bir muhim jihati bu – madaniy tafovutlar bilan ishlashdir. Har bir til o'z madaniy kontekstiga ega bo'lib, tarjimon bu kontekstni to'g'ri tushunishi va uni maqsad til auditoriyasiga moslashtirishi lozim. Antropologik yondashuvga ko'ra, tarjima – bu nafaqat til o'zgarishi, balki madaniyatlararo vositachilikdir. Shuningdek, ijtimoiy-gender yondashuv ham tarjima nazariyasiga yangi nuqtai nazar olib kirdi. Feministik tarjima nazariyasida matnni jinsiy, ijtimoiy pozitsiyalarga ko'ra tahlil qilish, muallif va tarjimonning shaxsiyati, ijtimoiy roli qanday aks etishini tahlil qilish orqali chuqurroq mazmun aniqlanadi. Bu yondashuv zamonaviy adabiy tarjimalarda dolzarb hisoblanadi. Tarjimada uslub muammosi ham dolzarb masalalardan biridir. Har bir muallifning o'ziga xos uslubi mavjud bo'lib, tarjimon ushbu uslubni iloji boricha to'liq yetkazishi kerak. Uslubiy soddalashtirish, ba'zan esa ortiqcha erkinlikka yo'l qo'yish matnning ruhiyatiga zarar yetkazishi mumkin. Shu sababli, tarjimada muvozanat saqlash muhim. Bundan tashqari, sohalarga oid (ixtisoslashgan) tarjimalarda, masalan,

tibbiy, texnik yoki huquqiy tarjimalarda zamonaviy yondashuvlar yana ham aniqlik bilan qo'llaniladi. Terminologik sadoqat, aniqlik va kontekstual tahlil ushbu tarjimalarning asosi bo'lib xizmat qiladi. Bu yerda tarjimon faqat lingvist emas, balki mutaxassislik bilimlariga ham ega bo'lishi zarur. Yuqorida keltirilgan barcha yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, tarjimon zamonaviy davrda passiv tarjimon emas, balki faol tahlilchi, ijodkor va vositachi sifatida qaralmoqda. Tarjimaning sifatli bo'lishi uchun tarjimon zamonaviy nazariyalarni chuqur o'rganib, ularni amaliyotda qo'llay bilishi lozim. Bu esa tarjimonlik kasbining tobora murakkab va mas'uliyatli bo'layotganini anglatadi.

XULOSA

Zamonaviy tarjima nazariyasi yondashuvlari tarjima jarayonini chuqurroq anglash va yuqori sifatli tarjima yaratish uchun zarur vositalarni taqdim etadi. Dinamik ekvivalentlik, kommunikativ, kognitiv va skopos yondashuvlari tarjimonlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tarjimadagi muammolarni hal qilishda bu yondashuvlarning o'rni beqiyosdir. Tarjima nazariyasi va texnologiyalar uyg'unligi esa kelajakdagi tarjima faoliyatining yangi bosqichini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nida, Eugene. Toward a Science of Translating. Leiden: E. J. Brill, 1964.
2. Newmark, Peter. A Textbook of Translation. Prentice Hall, 1988.
3. Vermeer, Hans J. Skopos and Commission in Translational Action. 1989.